

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Colonial careers : Johan Maurits van Nassau-Siegen, Rijckloff Volckertsz. van Goens and career-making in the Seventeenth-Century Dutch Empire
Odegard, E.L.L.

Citation

Odegard, E. L. L. (2018, January 18). *Colonial careers : Johan Maurits van Nassau-Siegen, Rijckloff Volckertsz. van Goens and career-making in the Seventeenth-Century Dutch Empire*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/59468>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/59468>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/59468> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Odegard, Erik

Title: Colonial careers : Johan Maurits van Nassau-Siegen, Rijckloff Volckertsz. van Goens and career-making in the Seventeenth-Century Dutch Empire

Date: 2018-01-18

Summary in Dutch

Dit proefschrift toont aan dat carrière maken in de geëtrooide Nederlandse compagnieën van de zeventiende eeuw een kwestie was van het maken van de juiste connecties. Door in detail de benoemingen, periode in bestuur en het ontslag van twee koloniale gouverneurs te onderzoeken laat dit proefschrift zien hoe patronage en patrimonialisme invloed uitoefenden op de samenstelling van het bestuur overzee. Ook stelt de vergelijking tussen Oost en West, VOC en WIC, het proefschrift in staat bij te dragen aan discussies over de redenen voor de mislukking van de WIC, de geëtrooide compagnie als organisatievorm en de specifieke kolonies Ceylon en Brazilië. De onderzochte gouverneurs, Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679) en Rijckloff Volckertsz. van Goens (1619-1682) laten zien dat de geëtrooide compagnieën zich al vroeg ontpopten tot koloniale bestuursorganisaties. Beiden zouden zich niet herkennen in het stereotiep van de VOC (of WIC) als de voorloper van de moderne NV. Uit de denkbeelden en geschriften van beiden komt duidelijk naar voren dat controle over territorium en bevolking een hoofddoel was binnen hun visies van de rol van de compagnieën overzee. Deze uitgesproken visies vormen ook een belangrijke reden voor het ontslag van beiden. Door voor zowel de VOC als de WIC in detail te onderzoeken hoe steun voor een individu bij aanstelling omsloeg naar afkeuring en uiteindelijk leidde tot ontslag laat het proefschrift zien hoe compagniesbeleid in de praktijk gevormd werd en waar de twee compagnieën van elkaar verschilden.

De twee compagnieën in wiens dienst de beide gouverneurs het bewind voerden in hun respectieve kolonies hebben overeenkomsten en een aantal belangrijke verschillen. Gezien de lof die het organisatiemodel van de VOC in de literatuur wordt toegewuifd is het de vraag waarom de vergelijkbare organisatie van de WIC tot een zo teleurstellend resultaat leidde. De WIC laat in vergelijking met de VOC een aantal opvallende verschillen zien in de organisatie die dit helpen te verklaren. Het meest opvallend is de rol van de Heren XIX in vergelijking met die van de Heren XVII bij de VOC. Waar de laatsten in de praktijk steeds meer een centraal bestuur gingen vormen waar beslissingen werden genomen die vervolgens uitgevoerd werden door de kamers, onderging the WIC deze ontwikkeling niet. Het centrale bestuur van de Heren XIX stond veel meer op een gespannen voet met de kamers en kon de soms hoog oplopende conflicten tussen de kamers voorkomen noch oplossen. In de praktijk richtten de kamers zich daarom steeds vaker tot de Staten-Generaal om te helpen de interne conflicten te beslechten. Dit had ook een effect op de benoemingsprocedure van gouverneurs. Waar de benoeming van Rijckloff van Goens tot directeur-generaal door de Heren XVII werd genomen, waarschijnlijk op instigatie van in diens patronen in de kamer Amsterdam, laat de benoeming van Johan Maurits in 1636 een heel ander patroon zien. Hier werd uitdrukkelijk afgesproken dat deze benoeming een zaak was van de Heren XIX waar de kamers niet in gekend hoefden te worden. Het is evident dat dit de positie van Johan Maurits ten opzichte van de kamers niet sterker maakte.

Een ander opvallend verschil in de manieren waarop de beide compagnieën bestuurders overzee benoemden is te zien in de functies van de raden waarmee beide gouverneurs moesten werken. Bestuur in de koloniën was in het Nederlandse geval altijd een collectieve aangelegenheid. De functie van gouverneur of gouverneur-generaal laat zich het best omschrijven als dat van een voorzitter van een koloniaal bestuurscollege. Gouverneurs konden niet of slechts bij hoge uitzondering zelf beslissingen nemen, in de normale gang van zaken waren beslissingen een aangelegenheid van de hele raad waar zaken door stemming werden besloten. In het geval van de VOC waren de functies als lid van de verschillende raden, waarvan de Hoge Regering van Indië in Batavia de hoogste was, zowel begerenswaardige posities om na te streven voor ambitieus personeel, als een bestand waaruit de hoogste gezagdragers werden gerekruteerd. Door uit het eigen personeelsbestand te rekruteren liet de VOC aan werknemers zien dat bevordering naar de hoogste rangen een mogelijkheid was bij een lang dienstverband. De WIC daarentegen benoemde haar gouverneur-generaal direct vanuit de Republiek. De keuze voor Johan Maurits was ingegeven door binnenlandse politieke overwegingen in de Republiek. De raadsleden die samen met hem werden aangesteld, Johan Gijsselingh, Matthias van Ceulen en Adriaen van der Dussen waren bewindhebbers toen

ze werden aangesteld als raden in het bestuur van Brazilië. Dit is in de WIC-geschiedenis geen uitzondering. Meer dan de VOC probeerde de WIC bestuur in Patria en overzee te integreren door bewindhebbers te benoemen in het bestuur van, of af te vaardigen naar, de kolonies. Dit had wel als gevolg dat de tegenstellingen tussen de kamers ook het overzeese bestuur gingen plagen en dat toezicht op het bestuur lastiger was. Bewindhebbers lieten zich minder goed door andere bewindhebbers controleren.

Tegen deze bestuurlijke en organisatorische achtergronden werden beide individuen aangesteld als gouverneur of gouverneur-generaal van beide compagnieën. De gelijkkluidende titels verhullen ook hier belangrijke verschillen. Johan Maurits was officieel de ‘Gouverneur-, Luitenant- en Admiraal-Generaal van de Conquesten in Brazilië’ een titel die gemodelleerd lijkt naar die van de stadhouder in de Republiek. Maar de functie van WIC gouverneur-generaal in Brazilië was minder alomvattend dan zijn titelgenoot in Batavia. De laatste stond aan het hoofd van het gehele VOC-apparaat in Azië, terwijl Johan-Maurits alleen Brazilië en Maranhao onder zich had en zelfs moest dulden dat Angola als een apart bestuur werd georganiseerd. Ook hier lijkt het WIC-bestuur in de Republiek meer moeite te hebben gehad met het uit handen geven van macht. Opvallend is dat de WIC bezittingen in het Atlantisch gebied veelal niet met elkaar in connectie stonden, elkaar niet konden bijstaan en aparte contacten met het bestuur in Nederland onderhielden. Hoewel de vroegmoderne Atlantische wereld getypeerd werd door connecties binnen het Atlantisch gebied, werkten deze connecties niet ten faveur van het WIC-bestuur, in tegendeel. De aanstellingen van de beide gouverneurs laten verschillende wegen naar de top zien. In het geval van Van Goens ging een lange carrière binnen de compagnie vooraf aan zijn benoeming tot gouverneur van Ceylon en uiteindelijk (in 1678) tot gouverneur-generaal. Johan Maurits werd direct vanuit de Republiek aangesteld als hoogste bestuurder in de meest belangrijke kolonie van de WIC. Dit illustreert goed de verschillende netwerken die nodig waren voor een hoge aanstelling, maar ook dat niet alle netwerken op elk moment van even groot belang waren. De vroege carrière van Van Goens lijkt belangrijk te zijn beïnvloed door zijn huwelijk met Jacomina Roosegaard, een wat oudere weduwe van de garnizoenscommandant van Batavia. Het is waarschijnlijk dat hij via haar in contact kwam met de leden van de Hoge Regering en zo in aanmerking kwam voor promotie. Succesvol optreden in Azië leidde tot een aanstelling als commandeur van de retourvloot en daarmee kreeg Van Goens de gelegenheid om zijn denkbeelden aan de bewindslieden in de Republiek voor te leggen.

De aanstelling van Johan Maurits laat zich minder goed verklaren door zijn eerdere functioneren. Zijn rol in de belegering van de Schenkenschans was minder belangrijk dan wel is beweerd. Op het moment van benoeming (juni 1636) was Johan Maurits praktisch failliet door de hoge kosten die de bouw van het Mauritshuis met zich mee brachten. Ook had hij geen ervaring in handel of bestuur en was hij nog nooit buiten Europa geweest. Waarom dan toch het bestuur van de belangrijkste WIC-kolonie aan hem toevertrouwen? Het antwoord licht besloten in de figuur die zijn benoeming voorstelde: Albert Coenraets. Burgh, WIC-bewindhebber van het eerste uur, lid van de vroedschap van Amsterdam en toekomstig burgemeester. Burgh onderhield namens Amsterdam ook de contacten met de stadhouder, Frederik Hendrik. De benoeming van de neef van de stadhouder tot de belangrijkste WIC-functionaris overzee lijkt alleen vatbaar te zijn in het perspectief van de relaties tussen Amsterdam en de stadhouder.

In functie hadden beide gouverneurs een verantwoordelijkheid naar de bewindhebbers van de beide compagnieën. Maar om hun functie te behouden moesten ze ook collega's in de koloniën tevreden houden. Ook moest voorkomen worden dat kolonisten of lokale bevolking het compagniesbestuur dwars zouden zitten of zouden klagen over het bestuur. Hiermee hadden beide gouverneurs problemen. Van Goens kon op Ceylon in de jaren zestig nog wel rivalen buitenspel zetten en door een strakke controle van uitgaande brieven een effectief informatie over de werkelijke toestand op het eiland controleren; na de oorlog met Kandy in 1670 werd dit lastiger. Om andere compagniespersoneel aan zich te binden zetten beide mannen patronagerelaties in. In het geval van Van Goens was zijn directe band met de bewindhebbers een sterk voordeel, dit werd nog versterkt na 1665 door de directe scheepvaartverbindingen met Patria vanuit Galle. Van Goens kon effectief de Hoge Regering in Batavia omzeilen en zo zijn favorieten aan goede banen in Ceylon helpen. Het belangrijkste middel van Johan

Maurits om WIC-dienaren in Brazilië aan zich te binden was zijn hofhouding. De vrije tafel die Johan Maurits en zijn hofhouding genoten was cruciaal. Hoewel het WIC-bestuur zich waarschijnlijk iets anders had voorgesteld, liet Johan Maurits geregeld vijftig mensen of meer mee-eten. De kosten hiervoor bedroegen in 1643 ongeveer 9000 gulden in de maand. Door de bestuurlijke elite van de kolonie elke dag van eten te voorzien kon Johan Maurits de graaf in Brazilië de formele hiërarchische relatie van Johan Maurits de gouverneur-generaal tot dat bestuur vervangen door een persoonlijke. Hierdoor viel voor een belangrijk gedeelte het toezicht op zijn functioneren weg. Dit bleek al duidelijk in de affaire Artichefsky, waarin de door het WIC-bestuur in Nederland benoemde Christoffel Artichefsky, een veteraan van de eerdere campagnes in Brazilië, in 1639 zonder veel omhaal terug werd gestuurd omdat zijn functieomschrijving een belediging zou zijn voor Johan Maurits. In de brieven gaf de laatste ook al aan dat hij dacht dat Artichefsky was benoemd om zijn functioneren in de gaten te houden. Pottenkijkers die niet gebonden konden worden aan het hof van de graaf werden dus uit Brazilië geweerd. Het mag geen wonder heten dat de verhouding tussen gouverneur-generaal en de WIC-bewindhebbers meer en meer bekoelde. In het geval van Van Goens is de benoeming in Batavia in 1676 een keerpunt: in Ceylon had hij een sterk netwerk opgebouwd wat hem beschermde voor kritiek, in Batavia had hij die steun niet. In zijn afwezigheid van Ceylon was er ook meer ruimte voor kritiek op zijn beleid en deze kritieken wisten nu ook de bewindhebbers te bereiken. De positie van Van Goens werd meer en meer onhoudbaar.

Hoewel beide gouverneurs werden ontslagen en na ontslag ook de door hen opgebouwde netwerken overzee werden ontmanteld, hadden ze toch een belangrijk effect op de compagnieën. Voor de WIC bewindhebbers was het ontslag van Johan Maurits een aanleiding om het hele bestuur opnieuw op de schop te gooien. Dit vond plaats op het moment dat de opstand van de Portugezen in Brazilië losbarstte. Gedurende een cruciale periode was het bestuur van Brazilië verzwakt. De visie van Van Goens op de VOC als territoriale macht in Zuid-Azië en de daarmee gepaard gaande hoge kosten maakten het VOC-bestuur in Nederland in de decennia na 1680 afkerig van militaire uitgaven en directe territoriale controle. Hierdoor kon de VOC in het midden van de achttiende eeuw niet goed inspringen op de veranderende omstandigheden in India die juist meer militaire uitgaven en direct bestuur vereisten. De compagnieën werden blijvend beïnvloed door de visies en het functioneren van Van Goens en Johan Maurits.